

NAUJI DUOMENYS APIE SKAISTGIRIO TARMĖS KONSONANTIZMĄ

A. JONAITYTĖ

1959 m. liepos mėn. dialektologinės ekspedicijos metu Žagarės rajone prie Latvijos TSR sienos buvo aptikta savotiška šiaurės vakarų aukštaičių šnektą, kuri nuo gretimų šiaurės vakarų aukštaičių šnektų (Šakyna, Dameliai, Dilbinai) skiriasi tuo, kad **visai** neturi priebalsių š, ž, č, dž. Gretimų šnektų atstovai (Šakyna, Dameliai, Dilbinai) šią skaistgiriečių ypatybę yra jau seniai pastebėję, tik gal gerai nenusiklausę. Jų teigimu, skaistgiriečiai (ir net joniškiečiai) tuos priebalsius maišą: kur reikia sakyti s, z saką š, ž ir atvirkščiai, pvz., sakinį „Mama sakė, atnešti šakę“ skaistgiriečiai taria: *màma šā'ke, atnėšī šā'ke*. Bet dabartiniu metu priebalsiai nebemaišomi, o visur tariama s, z, c, dz. Tos šnektos atstovus kaimynai vadina šlekių arba skaistgiriečių vardu. Šlekiais juos vadina todėl, kad jie, aplinkinių žmonių nuomone, kalbą prispaudę liežuvį — šlekiuoja (Dilbinai)¹. Skaistgiriečių vardas geografinis — šia šnektą kalba daugiausia Skaistgirio miestelio aplinkinių žmonės. Kadangi šlekių vardas duotas dėl šnektos ypatumų, tai tuo vardu šiame darbelyje skaistgiriečių šnektą ir bus vadinama.

Šlekių šnektos plotas nedidelis. Jis prasideda nuo pat Žagārės miesto, tęsiasi į rytus iki Lánkaičių kaimo, taigi apie 13 km. Šiaurėje šlekiai ribojasi su Latvijos TSR. Pietinė šnektos riba prie Žagarės siekia Žagarės — Joniškio plentą (Stungių km. abipus minėto plento), o ties Skaistgirio miesteliu trejetą — ketvertą kilometrų nutolsta nuo plento į pietus (Kemsių, Domeikių km.). Šlekių ploto rytinė ir pietinė riba tik apytikslė, nes dėl riboto ekspedicijos laiko jos tiksliai nustatyti

¹ Šlekių vardo aiškinimui medžiagos duoda lietuvių kalbos žodyno kartoteka. Lape-liuose iš Šakynos šlekiu vadinamas žmogus, vietoj r tarantis l. M. Slančiauskas tokia reikšmę tą žodį taip pat pažįsta, pvz.: Lmp. I, 191 rašo „jam kad užliedavę pirtį šalto vandens, jis sakydavęs tuoj (šlekiavęs) „vylai, nustokit, neštukavokit“; „jis taip pašlekiuodavęs kalbėdamas“ LTA 1208B 375 p. Meškiučiuose „šlekiuoti“ reiškia ževernoti, (neaiškiai) kalbėti, pvz.: „Negalima suprasti, ką šlekiuoja tas liurba“. Taigi „šlekis“ aplinkinių šnektų žmonėms, apskritai, reiškia žmogų su kalbos defektu. Iš čia jis galėjo būti apibendrintas ir skaistgiriečių šnektai, kurių kalba aplinkinių šnektų atžvilgiu taip pat su defektu (nėra š, ž, č, dž).

„Šlekis“ ar „šlekys“ sutinkamas ir daugelyje kitų lietuvių kalbės tarmių, bet ten jis reiškia sudužusį, pramuštą galu kiaušinį ar margutį (Dusetos, Kamajai, Kuktiškės, Lyduokiai, Utena, Tauragnai, Vyžuonos ir kt.) arba nesveiką, sukiužusį žmogų, pvz.: „Minhas darbininkas ir iš jo, kad jau šlekis“ (Anykščiai). Taigi šią reikšmę kažin ar galima sieti su šakyniškių šlekiu.

nesuspėta. Tikrai šlekiuojama šiuose kaimuose: Pabaliuose, Daukšiuose, Rukužiuose, Žitčiuose, Bandōriuose, Ramōškiuose, Petrāičiuose, Kemsiuose, Lānkaičiuose. Stungių kaimo šlekiuoja tik pusė, mat, seniau buvę du ar trys atskiri kaimai, vėliau susilieję į vieną. Atrodo, kad seniau turėjo šlekiuoti ir Skaistgirio miestelis, nes jis yra beveik pačiame šlekių šnektos ploto centre, bet dabar, labai sumišus jo gyventojams, šlekiavimo čia nebegirdėti. Taip pat šlekiuoti galėjo ir Reibinių kaimas, esantis greta Kemsitų. Šokių tokių šlekiavimo pėdsakų Reibiniuose dar pastebima, bet labai maža ir sunku pasakyti, ar čia nykstantis senas šlekiavimas, ar dėl šlekių kaimynystės gautos naujos ypatybės. Šlekiuoja ir į pietus nuo Kemsitų esantys Domeikiai, tik labai savotiškai (žr. toliau).

Kaip jau nurodyta, šlekių šnektą nuo kitų gretimų šiaurės vakarų aukštaičių visuotinio kirčio atitraukimo šnektų skiriasi kai kuriais savo konsonantizmo ypatiniais; morfologija, sintakse ir leksika ji daugiau ar mažiau sutampa su gretimomis šnektomis (Dameliai, Dilbinai, Šakyna).

Tas skirtumas, skiriantis šlekius ne tik nuo gretimų šiaurės vakarų aukštaičių visuotinio kirčio atitraukimo šnektų, bet ir, apskritai, nuo beveik visų kitų lietuvių kalbos tarmių, yra visiškas priebalsių *č, dž, š, ž* nebuvimas. Vietoj jų šnektose vartojami priebalsiai *c, dz, s, z*, pvz.: *baznī'ce* ~ bažnyčia, *cebā'tai* ~ čebatai, *cē* ~ čia, *giminaīcei* ~ giminaičiai, *ispē'ce* ~ įspėja, „įspėčiau“, *ko'plī'ce* ~ koplyčia, *nebēkeñc* ~ nebekenčia, *nevažuōce* ~ nevažiuočia „nevažiuočiau“, *pā'ces* ~ pāčios, *pē'sces* ~ pėsčias, *tūsces* ~ tūščias; *didzā'usis* ~ didžiausis „didžiausias“, *graūdzei* ~ graūdžiai, *prādze* ~ pradžia, *skāudzei* ~ skaūdžiai; *astuonīó'lika* ~ aštuoniólíka, *pusī'ne* ~ pušynė, *sīrdīs* ~ širdis, *sienapjū'te* ~ šienapiūtė, *vīsta* ~ vištā; *á'zuols* ~ ážuolas, *ē'zers* ~ ēžeras, *zagā're* ~ Žagārė, *zmō'gus* ~ žmogūs, *zvaizdā'la* ~ žvaizdėlė „žvaigždėlė“ ir t. t.

Savotiškai šlekiuoja Domeikių kaime. Ten pastebimas atvirkščias reiškinys: čia ne tik išlaikomi sveiki lk. priebalsiai *č, dž, š, ž*, bet ir vietoj lk. *s, z* tariama *š, ž*, pvz., šnektos pavyzdys: *tē'vai*, *tū papā'sako'h*, *tū dāu'gau žinai* ~ tėvai, tū papāsakok, tū daugiau žinai; *jāuna kaip apšižē'nijau*, *tu' pā'saku i nežinó'jau labai* ~ jauną kaip apsižėnijau (įstokėjau), tū pāsakū i nežinójau labai; *dāba vā'landaš*, *mū'su á'ugime adī'naš* ~ dabar vālandos, mūsų áugime adýnos; *išá'uga baišá'ušiš krū'mš* ~ išáugo baisiaúsis krūmas; *škāust i škāust kō'žna diena* ~ skaústa i škaústa kōžną (kiekvieną) diēną; *pasiró'de áki'se ví'skups*, *á'ukša krī'žu an kru'tinėš*, *á'ukša lāžda rānko*, *áš ví'skupa šūtikau* ~ pasiródė akysė výskupas, áukso krýžium aīt krūtínės, áukso lazda rañkoje; áš výskupą sutikaū; *mū'su didela šeklī'če būva* ~ mūsų didelė seklyčia būvo. (Užrašyta iš Feliksienės Paugienės, apie 70 m., kilusios iš Domeikių km. ir atitekėjusios į Reibinius). Dar galima pridėti Skaistgirio kapinių kryžiaus užrašą, lyg ir lk.: čon ilses kūnas Kazimiero Gunčio kaim. Kemšių (=Kemsių). Šiame net lk. darytame užrašė taip pat yra išlikę tokių šlekiavimo elementų (užrašas darytas apie 1920 m.).

Kuo paaiškinti tokį šlekiavimo variantą, nežinia. Bet, gal būt, taip yra dėl to, kad Domeikiai stengėsi šlekiavimą išlyginti pagal gretimas normalias šnektas ir taip buvo nueita iki hipernormalizmo. O jeigu būtų tiesa aplinkinių šnektų atstovų teigimas, kad šlekiiai bent jau seniau priebalsius *s, z* ir *š, ž* maišė, tai Domeikiai būtų apibendrinę visur *š, ž*, o visas kitas plotas — *s, z*. Kad seniau šie priebalsiai galėjo būti ir maišomi, iš dalies patvirtina ir kitų „šlekiuojančių“ lietuvių

kalbos šnektų duomenys, pvz., Ašašnykų, Kabelių ir Musteikos (Varėnos raj.) kaimai².

Iš viso reikia pabrėžti, kad visoks šlekiavimas šiuo metu yra jau gerokai apnykęs. Šlekiuoja tik vyresnio amžiaus žmonės ir tai nebe visi. Priežasčių šlekiavimo nykimui keletas. Pirmiausia tai lk. įtaka, veikianti šnektą per mokyklas, įvairias įstaigas, radiją, spaudą ir t.t. Be to, nemaža įtakos šlekiavimo nykimui turi ir gyventojų susimaišymas — po I-jo, o ypač po II-jo pasaulinio karo daug gyventojų į šį plotą yra atsikėlę iš kitur. Ir trečia priežastis — visos aplinkinės šnektos skaistgiriečius už šlekiavimą baisiai pašiepia ir juos pamėgdžioja, pvz., tam reikalui žinomas toks posakis: *sēs ses sēs, sēsi zēnai i sūtāise sōki* ~ šėšios sėsės, šėši zēnai (bernai) i sūtāisē šōkī. Geriausiai šlekiavimas išsilaikęs Ramoškių, Rukužių ir Kemslių kaimuose.

Kuo nors paaiškinti šią skaistgiriečių ypatybę, sunku. Gretimose šnektose tokių konsonantizmo ypatumų nėra. Kokių nors ypatingų gamtinių kliūčių, kurios būtų skyrusios šlekius nuo kitų gretimų šnektų ir tuo pačiu padėjusios susidaryti kalbiniams skirtumams, taip pat nėra, tik seniau galėjo būti daugiau miškų.

Laikyti šlekiavimą latvių kalbos įtakos rezultatu taip pat, greičiausia, negalima, nes: 1. Tada turėtų šlekiuoti visas Latvijos TSR pasienis, o to, toli gražu, nėra, pvz., Pabalių kaimas, esantis apie vieną kilometrą nuo Žagarės į rytus, šlekiuoja, o patys žagariečiai ir vakarinėje Žagarės pusėje esą palatvės kaimai visai nešlekiuoja. 2. Latvių kalbos šnektose, kurios ribojasi su šlekių plotu (Tērvete, Bukaiši, Mežamuiža, Vilce) priebalsiai *š, ž* ir net *č* yra, ir jokių jų mišimų nepastebima, pvz.: *čupa* — krūva, *čūška* — gyvatė, *četrdesmit* — keturiasdešimt, *ižāvēt* ~ *izžāvēt* — išdžiovinti, *žāutuve* — džiovykla, *šuōvakar* — šįvakar, *šūplis* — lopšys, *nīpatikšanas* — nemalonumai³. Galima dar paminėti, kad ir 1958 m. Latvijos MA dialektologinių ekspedicijų metu minėtose vietose jokių šios rūšies priebalsių mišimų nepastebėta. (Remtasi Latvijos TSR MA Latvių kalbos ir literatūros instituto dialektologų fil. m. k. M. Graudinos ir M. Brencės žiniomis). Bet vis dėlto galutinam latvių kalbos įtakos paneigimui reikėtų dar kartą labai atsidėjus ištirti su šlekių kaimais besiribojančių latvių kaimų šnektas ir paieškoti atitikmenų. Bet, kita vertus, tiek minėtos Latvijos vietovės, tiek šlekių plotas yra senojo žiemgalių gyvento ploto dalis⁴, todėl jei latvių pasienio ištyrimas ir duotų atitikmenų, tai jie kalbėtų ne latvių, o gal greičiau žiemgalių kalbos įtakos naudai, nes *š, ž* nebuvimas charakteringas ne latvių, o žiemgalių kalbai. Būga, kalbėdamas apie lietuvių atsikėlimo į Žiemgalą senumą, rašo: „...Jei lietuviai būtų atsidanginę Žiemgalon vos tikrai po 900 metų, tai jie anuos vietovardžius šiandie beištarytų *Sesevė, *Svėtė, *Mūsa...“⁵. O šiandieniniams šlekiams kaip tik ir charakteringas šis tarimas.

² Э. А. Вольтер, Следы древних Прусов и их языка в Гродненской губернии, Известия отделения русского языка и словесности Имп. А. Наук, Т. XVI, кн. 4, 160, СПб, 1912.

³ Livija Bičole, Mežamuižas izloksne, FBR, XII sējums, Rīgā, 1932; J. Tambergs, Bēnes izloksne, FBR, XVI sējums, Rīgā, 1936.

⁴ Žr. Būgos žodyno 133-141 psl. ir В. Т. Пашуто, Образование литовского государства, земėlapis Литовское государство в XIII веке и в первой половине XIV века, до 1341 г. Москва, 1959 г.

⁵ K. Būga, Lietuvių kalbos žodynas, I, 141, Kaunas, 1924.

Taigi išeitų, kad šlekiavimas visiškai galėtų būti senųjų žiemgalių palikimas. Bet čia abejonę kelia vienas dalykas: žiemgalių gyventas plotas buvo daug didesnis už dabartinių šlekių plotą, todėl sunku būtų paaiškinti, kodėl žiemgališkos ypatybės neišliko didesniame plote.

Dar reiktų paminėti, kad šlekių šnektą nėra visai vienintelė lietuvių kalbos šnektą, tarianti *s, z* vietoje *š, ž*. Tokių pat reiškinių randama ir visai kitame Lietuvos krašte, pvz.: Varėnos rajono, Kabelių apylinkės Ašašnykų (Šašininkai) sodžiuje dauguma senesnės kartos žmonių vietoj lk. *š, ž* taip pat beveik visada ištaria *s, z*, pvz.: *zūsīs* ~ *žąsīs*, *zēmė* ~ *žēmė*, *zuvis* ~ *žuvīs*, *asarūkas* ~ *ešeriūkas*, *sasī* ~ *šeši*, *salīs* ~ *šalis*, *sitas* ~ *šitas*⁶.

Be to, ir tolimiausioje lietuvių kalbos saloje Zieteloje taip pat iš dalies sutinkama ta pati ypatybė žodžiuose, pvz.: *za'sīs* ~ *žąsīs*, *zvė'ris* ~ *žvė'ris*, *baznī'če* ~ *bažnỹčia*, *zblvīs* || *žblvīs* ~ *žuvīs*, *zvaizdė'* || *žvaizdė'* „žvaigždė“ ir dar keli kiti⁷.

Šių šnektų *š, ž* neturėjimas siejamas su tose vietose gyvenusiais jotvingiais⁸ arba net prūsais (Zietelos)⁹.

Ir jeigu ten galėjo iki mūsų dienų išlikti jotvingių kalbos kai kurios ypatybės, tai gal ir šlekiiai galėjo išlaikyti žiemgalių pėdsakus. Galutinam šlekiavimo kilmės nustatymui būtinai reiktų surinkti visus tą plotą liečiančius istorinius duomenis ir visą to krašto vardyną. Kol kas to padaryti nebuvo įmanoma, todėl ir išvada dėl šlekiavimo kilmės lieka hipotetinė.

Tekstai

I. Mįslės

1. *júoc kai spó'ks, vī'na smó'ks, ā'kmina širdis (vī'sne)*
2. *á'zuols á'zuols á'zuolī'ns, an'tu sàku' sako'tī'ns, an'tu sàku' po' lizdē'li, kàtram lizde po' kausē'li (kanā'pe)*
3. *šī'fūks būs vo'kietūks po' pusī'nes kaulas gā'na (sēpetī's gá'lva sukūoj)*
4. *Ská'mb skambūtis ant á'uksta ká'lina, sūsauke vaikus, ne sáva gimdītus (baznī'ces vārps)*
5. *dū jūdvarnei kēlu ēin (cebā'tai)*
6. *stó' kėrtė' kai papūtes, įsein lāuka — kai pašūtes (sá'utuys)*

II. Dainos

1.

<i>kur ziba ziburė'lei,</i>	<i>dukrė'le¹⁰ par laukē'li,</i>
<i>sviestėjėi likto'rė'lei,</i>	<i>mo'tuse prė'vartē'lu,</i>
<i>tæ'n lá'uk mănė's mo'tusá'te</i>	<i>a'su vīsu vainikē'lu</i>
<i>is kėlō'nes pàreinañt </i>	<i>is kėlī'nes sūgri'sti </i>

⁶ Э. А. Вольтер, Следы древних Прусов и их языка в Гродненской губернии, Известия отд. русского языка и словесности Имп. Ак. Наук, Т. XVI, кн. 4, 160, СПб, 1912;

J. Senkus, Nauja medžiaga apie lietuvių kalbos tarmes, LTSR MA Mokslo Darbai, serija A, I, Vilnius, 1955;

J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, I, 353–354, Warszawa, 1958.

⁷ Medžiaga imta iš A. Vidugirio rašomos disertacijos „Zietelos tarmė“.

⁸ J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, I, 354, Warszawa, 1958.

⁹ Э. А. Вольтер, minėto straipsnio 157 psl.

¹⁰ Dainose daug retesnis senojo nekirciuoto galūninio *ē* po *l* išvirtimas į *a*, negu kasdieninėje šnekamojoje kalboje. Dainose taip pat daug mažiau trumpinamos ir galūnės dėl rimo, ritmo sumetimų.

dukrē·le acā·kusi,
grāudzei apsivērkusi,
palīdē·jau ziedē·li, rū·tu vainikē·li,
palīdē·jau jā·unas diēnas
sulig šūo vakarē·lu |

(Vestuvīnē, dainuojama grīžus iš šliūbo)

2.

a·zuolē·lis ā·ugdamas,
girē·lē·j svi·rūodamas,
o·i atjō·j atjō·j
raitū·ju¹¹ pulkē·lis
par šūos lī·ģus laukē·lus |

iseina pani·tē·le
i·duod bā·lta rankē·le,
ō·i nezadē·ki mātē·s, mo·tusā·te,
dā·r ās jā·una tebē·su,
jaunuolā·te tebē·su |

mustravō·je žirgē·lus
ant šu lī·ģu laukē·lu,
ir isiskī·re
dū jaunī bro·lā·cei
is tu jā·unu pulkē·le |

dā·r nekē·lau ri·tē·le,
dā·r nekū·tau ugnē·les,
dā·r nedirbdī·tas
naujo·ses staklā·tes,
dā neā·ustas dro·bā·tes |

prijō·je prē·dvarē·le,
prē·margū·ju¹² vartē·lu,
ir įsein įsein
sēna mātusā·te,
āskel mār·ģus vartelū |

kad ās kē·lšu ri·tē·li,
kad ās kū·šu ugnē·le,
kad ismē·gtī·šu
naują·ses staklā·tes,
kad įsā·ušu dro·bā·tes |

(Vestuvīnē, dainuoja merginos, laukiant jaunojo)

3.

sesā·te mū·su,
jaunō·ji mū·su,
kō tū iseī·ni
nō·(is) mo·tusā·tes |

pàkol pāilsa
sirni žirgē·lei,
pàkol padīla
klā·va vazē·lei |

a nemi·lē·je
tāvē·s tetūsi,
a nemi·lē·je
ir mo·tinē·le |

sesā·te mū·su,
jaunō·ji mū·su,
kā tū tæ·rāsi,
pàkol priprāsi |

mi·lē·i mi·lē·je
ir sanavō·je,
lī·geis laukē·leis
dā·r palīdē·je, |

rāsi tetūsi,
nenūleñkama,
ir mo·tinē·la,
nepārkalbama |

¹¹ Dainininkės atminime jaunas pas jaunąją atjodavęs raitas, jį lydėdavo vienį raiti vyrai.

¹² Dainininkės paaiškinimu, varteliai margi dėl to, kad per vestuves jie būdavo apkabinėti vainikais, apkaityti žalumynais, gėlėmis.

vērksi, sesá·te,
 skáudē's sirdá·te
 jāunū dienē·lū
 zālū ru'tē·lū |

ké·lsi ri'tē·li
 nezā·dinama,
 kúrsi ughā·la
 nerā·ginama |

su asarē·lū
 buñā·la prāusi,
 su ranko·vē·lū
 nusislúosti'si |

(Vestuvinė)

4.

austri'tē·le bēaustanti,
 sauli'tē·le bētekanti,
 galvē·le beskaustanti |

nerū·pinkis, mātusē·le,
 nerū·pinkis, sengalvē·le,
 kūr islá·isi dukrē·le |

rú·pino'si mo'tinē·le,
 rú·pino'si sengalvē·le,
 kūr islá·išu dukrē·le |

zālo's ē·gles sē'ses lāntas,
 juodo's zē'mes vieta svānta,
 tai māna tē·viskē·le |

ar i·ká·lna kalnuzē·li,
 ar i·nauji·ji dvarē·li,
 ar i·vilñiaus miestē·li |

kaspinė·lei blizguonē·lei,
 zālúoj rū·tu vainikē·lis,
 tai māna parē·tkē·lis |

Užrašyta iš Elzbietos Pranciulytės, gim. 1875 m.,
 beraštės, Kemių km. 1959 m.

5.

kad ās jó·jau par berzi·na,
 uz berzi·na dvī sto·vē·je,
 viena būva mo'tinē·la,
 āntra māna merguzē·la |

par dienē·le ant mustrē·les,
 par naktē·le ant vartē·les,
 par dienē·le mustravó·jau,
 par naktē·le vartavó·jau |

merguzē·la grāudzei vērke,
 mo'tinē·la dá·r grāudē·snei |
 o·mó·tina, mo'tinē·la,
 ká·m tū māni paauginai
 ant vargē·lū, ru'pestē·lū,
 ant grāudzū·ju asarē·lū |

muskietē·la simta svā·ru,
 dá šo·blá·te prē salá·tes,
 reike nēsti kuo to·lá·usei
 ir imēsti kuo gilá·usei |

bū·ce plāukes su zuvá·tē·m,
 su žalūmsūm li·deká·tē·m,
 nebūt vāgu nē·vargē·lū,
 nekentē·jes nē·kri·zē·lū |

(Rekrūtinė)

o' slaṽāu, slaṽāu
kiema vidurē'li,
lá'ukau didze pulkē'le |

āukstame kalnē'li
gīlō'jo' duobā'tē,
tæ'n māna mo'tusē'la |

o' kai pāmačau,
ir nusigandau
no' šō' didze pulkē'le |

eišu prē' kalnē'le,
pūlšu prē' duobā'tes,
būdi'su mo'tusē'la |

nenusigā'skis,
jāuna merguzē'la,
ne teip didis pulkē'lis |

kelkis, mo'tinē'la,
sirdies patiekē'la,
ās tā'u pasiklō'ņo'su |

o' cē' visi penki,
o' ās pāc sestāsis,
sčē'kmas māna zirgē'lis |

actrā'uk, dukterē'la,
māna siratē'la,
tū mā'n aciklō'ņo'jei |

o' acitrā'uki,
jā'unas bernuzē'li,
nētufu mo'tinē'las |

no' lentē'lu' ē'mei,
i' grabē'li dē'jei,
tū mā' aciklō'ņo'jei |

ēsu siratē'la,
ēsu naslaitē'la,
nētufu mo'tinē'las |

nūveik i' girē'le,
zālō'ji liepē'le
tæ'n tāva mo'tinē'la |

rūmpis ne mo'tuse,
sā'kas ne rankē'les,
lapē'lei ne zo'dē'lei |

Uzrašyta iš Joanos Jarienės, 65 m. amž., Rukuižiu km.,
1959 m.

НОВЫЕ ДАННЫЕ О КОНСОНАНТИЗМЕ СКАЙСТГИРСКОГО ГОВОРА

А. П. ИОНАЙТИТЕ

Резюме

Во время диалектологической экспедиции в 1959 г. в Жагарском районе в окрестностях городка Скайстгирис, близ границы Латвийской ССР был обнаружен интересный говор северо-западных аукштайтов. От соседних аукштайтских говоров он отличается своим консонантизмом. В этом говоре вовсе нет согласных š, ž, č, dž, вместо них везде употребляются s, z, c, dz (напр. *cebā'tai* ~ čebātai 'сапоги', *džā'uksmas* ~ džiaūgsmas 'радость', *sá'utuys* ~ šautuvas 'ружье', *ziēta* ~ žiemā 'зима'). Несмотря на то, что этот говор занимает небольшую площадь (13 км. в длину и 5–8 км. в ширину), в нем есть и свои разновидности. Так в деревне Домейкяй,

являющейся крайним южным пунктом говора, существует обратное явление — там нет согласных *s*, *z*; они везде заменяются согласными *š*, *ž* (напр. *krú'mš* ~ *krúmas* 'куст', *lāžda* ~ *lazda* 'палка' и т. д.). Эта разновидность объясняется или гипернормализмом, или, если принять во внимание утверждение носителей соседних говоров, что данный говор путает (вернее, в прошлом путал) согласные *s*, *z*, и *š*, *ž*, (это отчасти подтверждают и данные соответствующих явлений в говорах южной Литвы), неодинаковым обобщением этого путания — часть говора везде обобщила *s*, *z*, а другая часть — *š*, *ž*.

О происхождении этого явления пока трудно сказать что-нибудь определенное. В соседних говорах и литовского и латышского языка никаких следов этого явления пока не обнаружено. Автор выдвигает гипотезу, что в этом можно видеть следы говора древних жемгалов, издавна живших в этих местах, но пока не собраны все исторические и топонимические данные этого района, делать окончательные выводы нельзя.

Кроме того, следует указать, что скайстгирский говор это не единственный говор литовского языка, в котором нет *š*, *ž*. Такие же черты характерны и для некоторых говоров южной Литвы (дер. Кабяляй-Ашашникай и др. Варенского р-на, от части то же самое явление встречается и в дер. Засячи, Дзятловского р-на, БССР). Отсутствие *ž*, *š*, в этих говорах некоторые лингвисты объясняют следами древних ятвягов.

К статье приложены примеры диалектологических текстов скайстгирского говора.
